DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

2021 LIEPOS 3 D. NR. 26 (52)

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

Žolės balsas

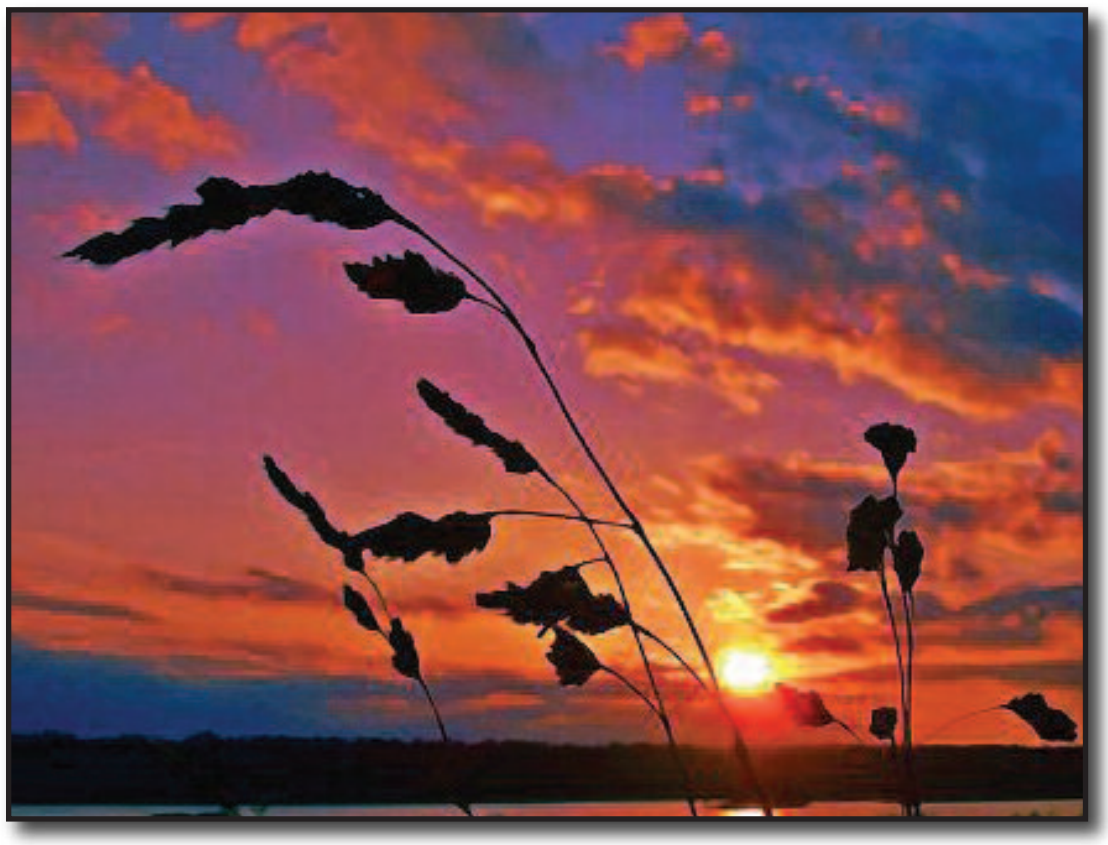

efoto.lt nuotr.

Brangiausias Viešpatie, tik apsaugok mus nuo puikybės, tik apgink nuo pasipūtimo ir nuo visažinystės. Tu juk matai, kokie kvaili mes atrodome, kai teigiame, kad kažką žinome geriau už kitus. O jau kai imam kitus mokyti, kaip reikia teisingai gyventi... atleisk, Viešpatie, už šitą siaubingą kvailybę, kuri ištinka, galima sakyti, kiekvieną iš mūsų. Vienus – trumpam, kitus – ilgėliau, o trečius – ir visam gyvenimui.

Ir kartais netgi šita maldelė neapsaugo nuo įsikalbėto teisumo. Nes labai jau gi malonu jaustis teisiam ir teisingam. Ypač socialiniame burbule, iš kurio su šventu pasipiktinimu išmėtai visus, kurie prieštarauja tavo teisingumo supratimui. Ir tada, kai ima atrodyti, kad pasaulis tau pritaria, kad tavo tiesos yra ir kitų tiesos, kad jos nepajudinamos lyg gelžbetonis, gali įvykti nemalonus ir keistas dalykas – gelžbetoninį asmeninio teisumo pamatą ima ir suardo... žolė. Gležna, trapi, mažutė, bet tokia kantri ir tokia gyvybinga, kad net betonas jai – nė motais.

Taip ir su mūsų teisumu. Su tuo asmeniniu teisumu, kurį mes iškeliame aukščiau kitų žmonių proto, pažiūrų ir jausmų. Kurį mes norime įpiršti kitiems kaip universalų dydį, kategoriją, konstantą. Bet jeigu pagrindinę šios konstantos dalį sudaro puikybė – nieko nebus. Kai nebesiskaitoma su kitais žmonėmis, kai su panieka imama žiūrėti į jų moralines nuostatas, principus, tradicijas, intelektą, kultūrą, į kovą prieš gniuždančią betoninę sieną pakyla žolė.

Ir ji nugalės, nes žolė yra gyva ir kantri. Ji nepaliauja augti, ji keliauja, ji plečiasi, ji ištveria gaisrus ir potvynius. Ji pramiega katastrofas mikroskopiniame sporos burbulėlyje, sklendžiančiame virš stichijų, ji atsibunda tvėrimo dieną. Ji atsimena visus savo vardus – tylius ir rėksmingus, švelnius ir šiurkščius, dilginančius dilgėlės lapelio salietra ir įsikertančius aštriais lakišiaus dantukais.

Artėjant vienai svarbiausių metų švenčių – Valstybės dienai – prisimenu šį žolės gyvybingumą ne veltui. Jis savaip siejasi su tauta, su žmonėmis, kurie kantriai dirba savo darbus, klauso Dievo įsakymų, myli savo artimą ir tiki Išganytoju. Tokius žmones ne kurie politikai dabar linkę laikyti runkeliais ir prastuomene ir ne tik ignoruoja jų balsą, bet ir apsimeta, kad jo nėra iš viso.

Iš tiesų – žolės balsas tylus. Kur kas tylesnis, nei modernaus miesto gausmas. Variniais cimbolais aidinti politinių kalbų retorika. Vieningas medijų skalikų amsėjimas ir inkštimas.

Bet kada nors jį išgirsime. Šniokščiantį, audringą, tamsų.

Kaip užsirūstinusios stichijos įtūžį.

Renata Šerelytė

***

Nieko aš daugiau jau nemąstau,
nieko negirdžiu ir nematau.

Kad suprasčiau – proto netenku,
kad matyčiau melą – apanku.

Negyvendamas – gyvent imu
kumšty suspaustos širdies ritmu.

Mano vaike, tu dar nežinai:
sužeistas gyvent aš – mirtinai.

Ką sakai, matau aš iš akių.
Žemėje – be pėdsakų – lieku.

Marcelijus Martinaitis

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 2021 m. suteikė 10 000 Eur paramą šeštadieniniam „Draugo" priedui „Kultūra", projektui „Lietuvos kultūros sklaida ir kultūros paveldo išsaugojimas bei lietuvybės puoselėjimas pasaulyje"

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Žolės balsas • **2-as psl. Gediminas Indreika.** Dariaus ir Girėno paminklo kūrėjai • **3-as psl. Astrida Petraitytė.** Birželio herojai pagerbti Antakalnio kapinėse • **4-as psl. Algis Vaškevičius.** Retrospektyvinėje Antano Žmuidzinavičiaus parodoje – ir Amerikos vaizdai • **5-as psl. Laimutė Vasiliauskaitė-Rožukienė.** Kas sieja Lietuvos radiją ir Tiltiškių vandens malūną? • **6-as psl. Ieva Marija Mendeikaitė.** Pentti Sammallahti – tolimos vietos, esančios visai čia pat • **7 -as psl. Janina Survilaitė.** Kokia dabartinio istoriko pareiga ir atsakomybė tautai? • **8-as psl. Tiltiškių malūnas.** Tęsinys

Kitame numeryje: Muzikos profesorius, kurį žinojo ne tik Lietuvoje • Primirštoji klasika: Henrikas Algis Čigriejus

Redaguoja **Renata Šerelytė renata.serelyte@gmail.com** • Maketuoja **Jonas Kuprys**

Žalvario rutulys su nubrėžta „Lituanicos“ skrydžio linija

Stasio Girėno bareljefas

Dariaus ir Girėno paminklo kūrėjai

Gediminas Indreika

Stepono Dariaus ir Stasio Girėno skrydžiui per Atlantą įamžinti Čikagos lietuviai pasiryžo pastatyti paminklą. Čikagos parkų distrikto administratorius davė leidimą paminklą statyti Marquette parke, pačioje priekinėje parko vietoje. Paminklo dedikacijos iškilmės, įvykusios 1935 m. liepos 28 d., buvo plačiai aprašytos angliškoje ir lietuviškoje spaudoje. Paminklą pašventino Jo Ekscelencija vyskupas Teofilius Matulionis. Lietuviškoje spaudoje buvo paminėtas paminklo architektas Kazys B. Koncevičius, o skulptoriaus Raoul Josset pavardė nebuvo paminėta.

„Chicago Tribune” 1935 m. rugpjūčio 4 d. straipsnyje „Summer Finds Chicago Artists on the Wing” („Vasarą Čikagos menininkai – ant sparno”) paminklo kūrybinę porą atitinkamai paminėjo: architektas Charles B. Koncevic, paminklo skulptorius Raoul Josset. Kažkaip neįtikėtina, kad laikraščiai neišspausdino paminklo autorių fotografijos. Paminklo statymo komiteto narių – advokato Rudolfo Vasiliausko, Petro Jurgėlos ir organizacijų atstovų nuotraukos gausiai puikavosi straipsniuose.

Kazys Brunonas Koncevičius gimė 1909 m. kovo 8 d. Čikagoje, Aleksandros ir Juozapo Koncevičių šeimoje. Tarnavo JAV ginkluotose pajėgose. Pavardę suamerikietino į Charles Koncevic. Ekonominės krizės metais studijavo architektūrą Armour Institute of Technology. 1932 m. Koncevičius įsteigė savarankišką architektūros praktiką. Konkursiniu būdu 1934 m. laimėjo kontraktą Dariaus ir Girėno paminklui statyti. Koncevičiaus projektas išsiskyrė iš kitų konkursui suteiktų – jis atspindėjo modernistinę *art deco* meno srovę.

Raoul Josset prie skulptūros

The Alexander Architectural Archives, The University of Texas at Austin nuotr.

Stepono Dariaus ir Stasio Girėno paminklas Marquette parke, Chicago, IL.

Jono Kuprio nuotraukos

Raoul Jean Josset gimė Fours, Bourgogne apskrity Prancūzijoje 1899 m. gruodžio 9 d. Pirmajame pasauliniame kare Josset tarnavo Prancūzijos kariuomenėje, vėliau dirbo vertėju JAV kariams Europoje. Po karo tęsė studijas Paryžiaus meno mokykloje „Ecole des Beaux-Arts”, mokėsi pas Antoine Bourdelle. Baigęs studijas ėmėsi kurti monumentalias skulptūras žuvusiems Prancūzijos kariams. Per šešerius metus Josset sukūrė net 15 paminklų. Iš jo žinomiausių kariams memorialų – Montigny-sur-Aube. Josset buvo apdovanotas Romos premija, tris kartus iš eilės pelnė Paryžiaus *Grand Prix* – 1924, 1925 ir 1926 metais. Šv. Kventino (Saint-Quentin) bažnyčiai Jussy-Aisne miestely sukūrė Kristaus skulptūrą, įkomponuotą bokšto fasade.

Northwestern Terra Cotta kompanijos kvietimu 1929 m. Josset atvyko į Čikagą dekoruoti statomą Palmolive dangoraižį. Po poros metų jis gavo užsakymą kurti *art deco* stiliaus skulptūras 1933–1934 m. pasaulinei parodai „Century of Progress” (Pažangos šimtmetis). Jis apsidžiaugė galimybe dalyvauti mokslo ir pažangos parodoje, skulptūrose atvaizduoti technologijos pasiekimus. JAV Federalinio paviljono išorei Josset sukūrė balto erelio, išskleidusio sparnus, skulptūrą. Federalinio paviljono viduje – 4 bareljefines skulptūras, simbolizuojančias valdiškas ministerijas. Galimai Josset susipažino su Koncevičiumi bedirbdamas šios parodos įrengimo metu.

Dariaus ir Girėno paminklo atidengimo dieną iškilmės prasidėjo Dievo Apvaizdos bažnyčioje šv. Mišiomis, kurias laikė vyskupas Teofilius Matulionis. Marquette parko šventėje prie paminklo dalyvavo maždaug 40 000– 50 000 žmonių. Giedojo jungtinis dvylikos parapijų choras. Lakūno Juozo Janušausko vedami lėktuvai skraidė virš parko, barstydami gėles ant minios. Kalbėjo Lietuvos Respublikos konsulas Antanas Kalvaitis, kapitonas Petras Jurgėla ir kiti garbės svečiai. Kalbose jie iškėlė mūsų didvyrių nuopelnus Lietuvai dar prieš jų sumanymą skristi per vandenyną.

Architektas Kazys Koncevičius kalboje paaiškino savo kompozicijos reikšmę ir simbolizmą. Iš priekio paminklo įgaubtoje nišoje – aukuras su šventąja ugnimi. Fasado viršuje – žalvario rutulys, jame nubrėžta linija, ženklinanti „Lituanicos” skrydžio kryptį per Atlantą, nuo New Yorko iki Kauno. Žalvario ir rudai-juodo marmuro junginyje paminklas įgyja grakštumo ir gyvybiškumo. Kapitono Stepono Dariaus ir leitenanto Stasio Girėno portretų veidai žvelgia pirmyn, iš abiejų aukuro pusių. Iš galo paminklas – piramidės kontūrų (ne egiptiečių, veikiau naujo pasaulio actekų piramidės), menančių

Nukelta į 3 psl.

Atkelta iš 2 psl.

nulaužtą orlaivio sparną. Rutulyss ir lakūnų bareljefai pagaminti „American Art Bronze foundry" liejykloje Čikagoje.

Koncevičius pelnė dar vieną premiją 1935 m. Čikagos Architektūros klubo konkurse, dviejų aukštų verslo pastatui. Vėliau jis dirbo Barry & Kay architektų bendrovėje, projektavo Šv. Kornelijaus ir kitas bažnyčias. Lietuviškuose žinynuose pasigendame tikslios biografijos apie Koncevičių. 2009 m. Balzeko lietuvių kultūros muziejaus genealogijos departamento vadovė Karilė Vaitkutė susisiekė su architekto sūnumi Paul Koncevic. Iš Paul ji sužinojo, kad jo tėvas miręs 2000 m. rugsėjo 4 d. Geneva, IL, sulaukęs 91 metų. Koncevičiaus palaikai buvo kremuoti.

1936 m. Raoul Josset persikėlė į Dallas, kur buvo rengiama Texas valstijos šimtmečio paroda. Jam ir skulptoriui Jose Martin buvo pavesta sukurti paminklus pavaizduoti Texas (buvusios Louisiana) teritorijos kolonizavimo istoriją – alegorines Prancūzijos, Meksikos ir Jungtinių Valstijų statulas. Parodos administracijos pastatui Josset sukūrė didingą paminklą-fontaną „Šimtmečio dvasia" (Spirit of the Centennial). Šis statinys ir skulptūra tebestovi State Fair parke.

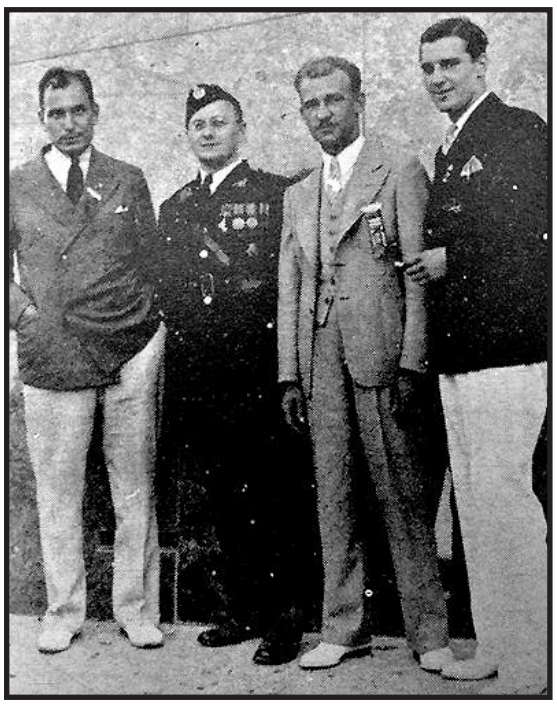

Prie paminklo jo atidengimo dieną. Iš k:. R. Vasiliauskas, Petras Jurgėla, arch. Kazys Koncevičius ir O. Vėjelis. „Margučio" nuotr.

Jose Martin apibūdino R. Josset charakterį: „Raoul buvo neaukštas vyras, bet stiprus, įžvalgus ir turėjo gerą atmintį. Kai mastydavo, nejučiomis ranka per smilkinį pabraukdavo savo raitytus plaukus .... Jo skulptūros yra tyros savo formų paprastumu, jose įdiegta gyvybė ir jėga, ir jos atrodo grakščiai. Bet pažiūrėjus į Raoul ugningas akis, tu pajunti jo užsidegimą, jo troškimą ir siekį tapti milžinu."

1938 m. Josset apsigyveno New Yorke. 1939–1940 m. Pasaulinei parodai sukūrė paminklą „Excelsior" New York valstijos paviljonui. Deja, pasibaigus parodai kūrinys buvo sunaikintas. Tarp išlikusių to laikotarpio skulptoriaus kūrinių minėtini: paminklas generolui Lafayette – prie Philadelphia, PA meno muziejaus, angelo skulptūra – La Grange, TX ir LaSalle paminklas – Indianola, TX. Palaužtas kepenų ligos, Raoul Josset mirė 1957 m. birželio 27 d. Dallas, Texas. Išsamus Josset archyvas saugomas Texas universitete, Austin TX, *Alexander Architecture Archives* fonduose.

Prie Dariaus ir Girėno paminklo kasmet liepos mėnesį, prieš sumos šv. Mišias, vyksta kuklus minėjimas jų herojiškam skrydžiui atminti. Pernai pandemijos metu susirinko arti šimto žmonių. Lietuvos Šaulių sąjunga ir Lietuvių inžinierių ir architektų sąjungos iniciatyva minėjimas vyks ir šiais metais liepos 18 d. „Margučio" radijo vedėjas Petras Petrutis prieš keturiolika metų rašė: „Atrodo, kad tolėliau gyvenantiems mūsiškiams nebūtų sunku atriedėti į Marquette parką, ir nors laikinai, atnaujinti blunkančias lietuvybės žymes." Čikaga didžiuojasi jos metropolijos įvairių kultūrų tradicijomis ir jų indėliu į miesto gerovę, trūksta tik mūsų pačių susidomėjimo ir vieningos veiklos.

Birželio herojai pagerbti Antakalnio kapinėse

Vienas iš paminklų skirtas sukilėliui Eduardui Grabauskui. A. Petraitytės nuotr.

Astrida Petraitytė

Istorikė Vida Girininkienė, regis, labiausiai žinoma kaip Rasų kapinių tyrėja, gynėja ir populiarintoja. Bet turbūt reiktų plačiau apibrėžti jos interesų sferą: istorinė atmintis. Žinia, kapinės saugo mūsų praeities liudijimus, bent fragmentiškus (juk ir dėl mūsų aplaidumo, ir dėl totalitarinių režimų „cenzūros" neretai išnyksta šie mūsų istorijos „puslapiai").

Birželio sukilėliams skirti antkapiniai kryželiai

Su gide V. Girininkiene jau kadais esu vaikštinėjusi po senąsias Rasų kapines; šįkart, patyrusi, jog padieniui istorikė ves dvi ekskursijas Birželio sukilimo aukoms pagerbti – Rasų ir Antakalnio kapinėse, pasirinkau pastarąsias (birželio 25-ą).

Mūsų nedideliame būrelyje buvo ir šį paminėjimą iniciavusieji – Sakalas Gorodeckis (matyt, individualiai atstovavęs Lietuvos tautininkams) bei Marijos ir Jurgio Šlapelių namo-muziejaus (kuriame darbuojasi ir V. Girininkienė) direktorė Jolanta Paškevičienė, atsinešusi tautinėmis juostelėmis perrištas gėlių puokšteles. Šio muziejaus darbuotojas Kristijonas Siparis paminėjime atliko skaitovo vaidmenį.

Pirmiausia išklausėme trumpos istorinės įžangos: Antakalnio kapinės, į kurias veda Karių kapų gatvė, ir įkurtos šia – karių laidojimo – intencija. Didikams Sapiegoms XVIII a. pabaigoje pardavus savo rūmus, šie netrukus atiteko carinei Vilniaus savivaldybei, kuri 1809 m. juose įrengė Karo ligoninę. O šalia tokių ligoninių, kaip sakė mūsų gidė, visuomet buvo steigiamos ir kapinės. Žinia, per porą šimtmečių išsiplėtė šių kapinių ir paskirtis, ir plotas. 1941-ųjų Birželio sukilimo aukų kapeliai – jų nedaug ir išlikusių – užima nedidelę teritoriją, bet stabteldami prie jų turime galimybę apmąstyti šį mūsų herojiškos ir tragiškos istorijos epizodą.

Mums sutojus prie kalvelės, paženklintos keliais antkapiniais kryželiais (greta jų ir prabangesnis paminklas, kuriame įrašyta sukilėlio Eduardo Grabausko pavardė – mat tai kartu ir šeimos kapas), istorikė priminė, kad susirinkome ne tiek „sužinoti" (nors ir archyviniuose dokumentuose surasta informacija pasidalinta), kiek pagerbti Birželio sukilimą, jo aukas. Tad minėjimo valandėlė pradėta Vinco Mykolaičio-Putino eilėraščiu „Žuvusiems partizanams", parašytu 1941-ųjų birželio 29-ąją: „Su bombom, su gaisrais, su gaudžiančiais lėktuvais/ Suskambo Lietuva ir gedulo varpais./ Graudi minia, karstai, colūnai ir neštuvai,/Kaip juodas debesys, pakibo ties kapais. <...>"

Trumpu posmu ar visu eilėraščiu (štai išklausėme Jono Strielkūno „Egzekuciją": „<…> Tirpo, nyko mano vardas/ Tarp sukruvintų žolių./ Jie ramiai nušluostė kardus/ Ir užsėdo ant arklių") buvo pagerbtas kiekvienas sukilėlis, kurio pavardę kryželis ar kitoks paminklėlis yra mums išsaugojęs. Štai galbūt pirmasis, jau birželio 25-ąją, čia atgulė Vincas Andriušis, į sukilimą įsijungęs ir su ginklu rankoje, ir kaip sanitaras. Pagarbiu žodžiu istorikė minėjo Povilą Ožiūną, kuris ne tik pats sukiliman pabėgo iš sovietų armijos, bet, regis, ir kitus tokiam žingsniui paskatino. Stabtelta buvo dar prie kelių antkapinių kryžių; vienas kitas sukilėlis čia atgulė po sužeidimų ar ligos vėlesniais 1941-ųjų mėnesiais. V. Girininkienė pažymėjo, kad istorikams dar likę spręstinų klausimų – tarkim, ar antkapyje užrašytas mirties mėnuo „V" nėra klaida, gal vis dėlto ne gegužė, o birželis…

Pasak V. Girininkienės, Antakalnio kapinėse palaidota 40 sukilėlių (Rasose – 37), tik ne visų kapai dabar išlikę, žinomi. Jos idėja: reiktų nors nedidelės lentos su visų 40-ies čia palaidotųjų pavardėmis. Tuo labiau kad, istorikės teigimu, literatūroje dažniausiai nurodomi kur kas mažesni žuvusiųjų skaičiai, taip ir paties sukilimo mastą tarsi sumenkinant.

V. Girininkienė tęsė ekskursiją po Antakalnio kapines, bet nutariau apsiriboti šiuo teminiu minėjimu.

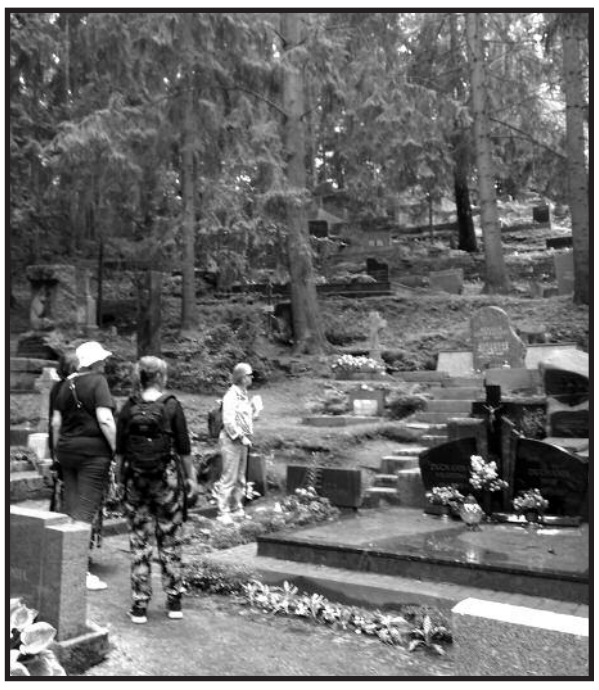

Sukilimo dalyvių pagerbimo akimirka Antakalnio kapinėse

Retrospektyvinėje Antano Žmuidzinavičiaus parodoje – ir Amerikos vaizdai

Algis Vaškevičius

Kaune, Antano Žmuidzinavičiaus kūrinių ir rinkinių muziejuje neseniai atidaryta paroda „Antanas Žmuidzinavičius (1876–1966). Retrospektyva", skirta šiemet minimoms dailininko 145-osioms gimimo metinėms.

A. Žmuidzinavičius (1876–1966) – vienas žinomiausių lietuvių tapytojų peizažistų. Dailininko kūryba neabejotinai priskiriama Lietuvos dailės aukso fondui. Su šiuo vardu susiję daug ryškių lietuvių dailės istorijos puslapių. Jis – dailininkas, visuomenininkas, pedagogas, žmogus, gyvenęs radikalių Lietuvos istorijos pasikeitimų laikotarpiu. Tai pirmosios lietuvių dailės parodos rengėjas, ilgametis Lietuvių dailės draugijos pirmininkas, šaulys, Lietuvos šaulių sąjungos vadovas, skautas, keliautojas.

A. Žmuidzinavičius labiausiai žinomas kaip peizažų meistras, jis taip pat tapė portretus, temines kompozicijas, plakatus, apipavidalino nemažai knygų – iš viso nutapė apie 2 000 kūrinių. Be to, dailininkas rinko liaudies meno kolekcijas, dokumentinę medžiagą apie Lietuvos dailę. Jo velnių kolekcijos pagrindu 1965 metais Kaune įkurtas Velnių muziejus.

A. Žmuidzinavičius aktyviai dalyvavo ne vienoje visuomeninėje organizacijoje. Jo kūrybinio kelio pradžia sutapo su nacionaliniu išsivaduojamuoju sąjūdžiu. 1906–1907 m. kartu su Marija Žmuidzinavičiene, Mikalojumi Konstantinu Čiurlioniu, Antanu Jaroševičiumi, Petru Kalpoku, Petru Rimša, Kajetonu Sklėriumi surengė Pirmąją lietuvių dailės parodą.

Nuo 1908 m. dailininkas beveik nuolat klajojo po Vakarų Europos miestus, keliavo po Jungtines Amerikos Valstijas, tapydamas ir rengdamas ten savo paveikslų parodas, skaitė paskaitas apie atgimstančią Lietuvos dailę tenykštėms lietuvių bendrijoms, rinko aukas lietuvių tautos namams. 1929–1934 m. jis buvo Šaulių sąjungos centro valdybos pirmininkas.

Pasak jo kūrybos tyrinėtojų, tapyba A. Žmuidzinavičiaus gyvenime užėmė išskirtinę vietą. Nuo pirmųjų studentiškų darbų sukūrimo 1896 m. iki garbaus devyniasdešimties metų jubiliejaus buvo sukauptas daugiau nei dviejų tūkstančių darbų palikimas: tapyba, grafika, akvarelė, piešiniai, eskizai, etiudai. Meilė gamtai, jautrumas aplinkai nulėmė A. Žmuidzinavičiaus kaip realizmo krypties atstovo kelią. Jo sieloje glūdėjo poreikis įamžinti dvasią jaudinančius aplinkos vaizdus.

Naujoji paroda surengta autentišku interjeru ir eksterjeru alsuojančiuose namuose, apie dailininko gyvenimą ir kūrybą byloja visuose muziejaus ekspozicijų aukštuose. Parodoje pristatomi visų tapybos žanrų įvairaus laikotarpio dailininko kūriniai. Atrenkant darbus svarbūs buvo keli kriterijai: greta populiariausių darbų norėta parodyti mažiau žiūrovams žinomus ar rečiau eksponuojamus ankstyvojo laikotarpio dailininko piešinius, darytus pieštuku ir anglimi.

Svarbu ir tai, kad pastarąjį dešimtmetį nemažai A. Žmuidzinavičiaus kūrinių grįžo į Lietuvą – meno mecenatai, privatūs asmenys mielai skolina kūrinius ne tik parodoms, bet ir nuolatinėms ekspozicijoms.

A. Žmuidzinavičiaus kūriniai 2008 m. eksponuoti Nacionaliniame Kijevo dailės muziejuje parodoje „Čiurlionis ir jo amžininkai"; 2009 m. Lietuvos dailės muziejuje tarptautinėje Europos peizažui skirtoje parodoje „Gamtos ilgesys". 2018-aisiais jo tapybos darbai eksponuoti Paryžiuje, Orsė muziejuje parodoje „Laukinės sielos. Baltijos šalių simbolizmo dailė", skirtoje Baltijos valstybių šimtmečio minėjimui, po to ši paroda keliavo į kitas Baltijos šalis. Pernai A. Žmuidzinavičiaus darbai ir kūryba pristatyta Ščecino nacionaliniame muziejuje Lenkijoje, tarptautinėje parodoje „Tavo regiu aš grožį. Nuo Čiurlionio iki Kairiūkščio. XX a. lietuvių dailės aukso fondas".

Jurgita Rimkutė, A. Žmuidzinavičiaus kūrinių ir rinkinių muziejaus vadovė teigia, kad A. Žmuidzinavičius priklauso tiems dailininkams, kurie savo kūrybos šaknimis rėmėsi į gamtos grožį. Jo sukurti darbai yra ne tik įvairių kraštovaizdžių atspindys, bet ir vidinės žmogiškosios būties paveikslas. Tapymas ir kelionės buvo dailininko aistra. Dailininką žavėjo paprasti dalykai.

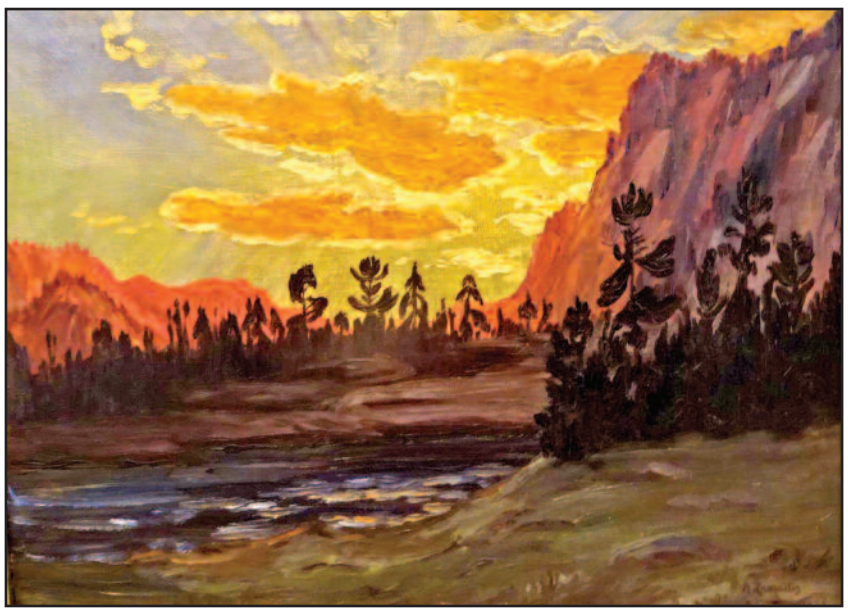

Yellowstone parke

Pasak J. Rimkutės, A. Žmuidzinavičius dalyvavo ne viename žygyje ar ekspedicijoje, mėgo keliauti po Lietuvą. Jau būdamas garbaus amžiaus turėjo pažįstamą vairuotoją, sumokėdavo jam už benziną, pasikviesdavo artimuosius ir išvažiuodavo keletui dienų piešti vis į kitą Lietuvos regioną. Visuomet kartu vežiodavosi medžiaginę palapinę, skėtį nuo saulės, kėdutę ir dėžutę su dažais. Susiradęs tinkamą piešimo objektą, paveikslą pirmiausia „apmesdavo" anglimi, o jau tada imdavo dažus. Nutapydavo gabaliuką žemės, kraštą dangaus, vieną kitą svarbesnę detalę, ieškodamas tam tikros akimirkos nuotaikos.

1922 m. dailininką Lietuvos šaulių sąjunga delegavo steigti šaulių rėmėjų būrius, rinkti paramą JAV. Padedant A. Žmuidzinavičiui buvo įsteigti 87 šaulių rėmimo būriai, surinkta daugiau nei 18 000 dolerių, už kuriuos nupirkti šaulių namai Kaune. 1923 m. pradžioje į JAV atvyko žmona Marija su dešimtmete dukra Giedre. Kartu jos atvežė ir keletą dailininko peizažų iš Lietuvos.

Pirmoji tapybos darbų paroda buvo surengta Washingtone. Joje buvo eksponuota penkiasdešimt dailininko peizažų, išleistas parodos bukletas. Apie parodą itin palankiai atsiliepė vietos spauda, ji buvo gausiai lankoma lietuvių. Iš karto po jos, atlikus visus visuomeninius darbus A. Žmuidzinavičių šeima kartu su dr. Aleksandro Račkaus šeima pradėjo planuoti kelionę po Ameriką.

Pasak J. Rimkutės, nauju dr. A. Račkaus „Hudson Phantom" automobiliu penki keliautojai per du su puse mėnesio įveikė apie 15 tūkstančių kilometrų. Biografinėje knygoje A. Žmuidzinavičius rašė, kad keliaudamas sukūrė aštuonis šimtus Amerikos gamtos etiudų. Jo vestame paveikslų registro sąsiuvinyje įrašytas aštuoniasdešimt vienas tapybos darbas, sukurtas 1922–1924 m., didesnė dalis šių peizažų buvo parduota ir liko JAV.

„Šioje tolimoje šalyje sukurti A. Žmuidzinavičiaus darbai atspindi ne tik nepažintas geografines vietoves, peizažuose per ekspresyvią, laisvą tapyseną, šviesokaitos žaismą atsiskleidžia dailininko vidiniai jausmai – keliautojo ir nuotykių ieškotojo, kaip pats sakydavo, 'vagabundo' charakteris", – teigia J. Rimkutė.

Gyvendamas JAV dailininkas savo darbus pasirašinėjo Antano Žemaičio slapyvardžiu. Šiuo slapyvardžiu dailininkas pasirašinėjo ir knygas. Pirmoji patriotinė knygelė „Lietuvos keliais" išleista 1921 m. JAV. Antroji personalinė jo paroda buvo atidaryta 1924 m. balandžio 4 d. Čikagoje – dvyliktajame Transporto rūmų aukšte. Paroda buvo gausiai lankoma, didžioji dalis iš aštuoniasdešimt šešių eksponuotų darbų parduota. Apie parodą pranešė vietiniai laikraščiai, straipsnis pasirodė „Chicago Tribune", buvo išleistas darbų katalogas. Pasisekimo sulaukė ir New Yorke eksponuoti autoriaus peizažai.

1924 m. vasaros pradžioje A. Žmuidzinavičių šeima paliko JAV ir anglų garlaiviu „Akvitanija" išplaukė į gimtinę visam gyvenimui kupini įspūdžių.

Naujojoje parodoje galima pamatyti nemažai dailininko kūrinių, kurie buvo sukurti šios viešnagės JAV metu. Savo peizažuose jis įamžino New Yorko centrinį parką, Yellowstone nacionalinį parką, Rojaus ežerą Vakarų Amerikoje, Niagaros kriokliį, Arizonos vaizdus ir kitus JAV objektus.

Niagaros krioklys

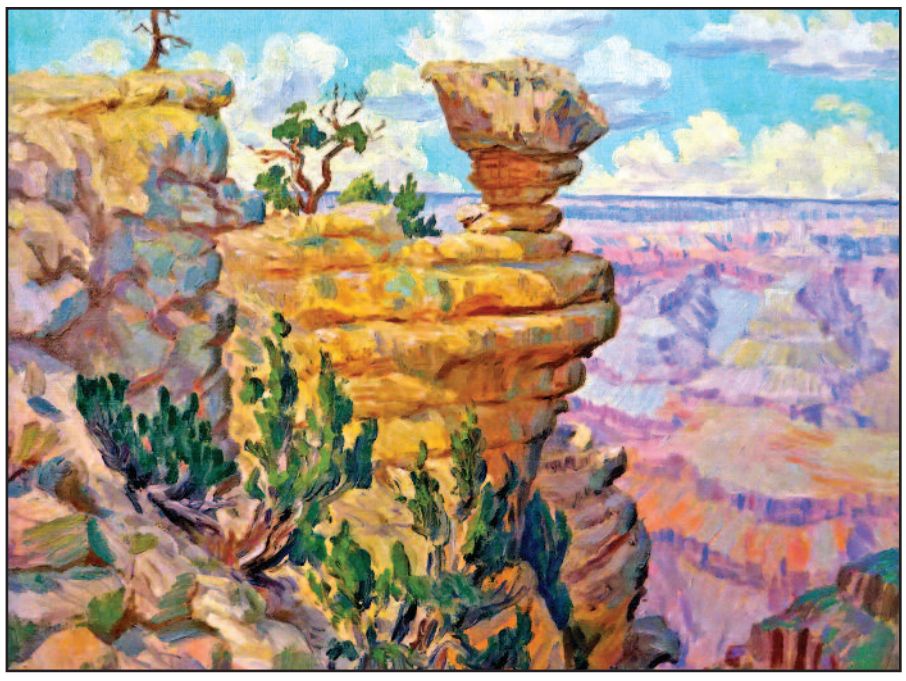

Didysis griovys Arizonoje.

A. Vaškevičiaus nuotraukos

Tiltiškių malūno krioklys. Laimutės Vasiliauskaitės-Rožukienės nuotr.

Vinilinių plokštelių kolekcija

Kas sieja Lietuvos radiją ir Tiltiškių vandens malūną?

Laimutė Vasiliauskaitė-Rožukienė

Radijo gimtadienis – Radijo muziejuje

Per Lietuvos radijo 94-tąjį gimtadienį, kaip ir dera, netikėtai atsidūriau vieninteliame Lietuvoje radijo muziejuje, o jis yra ant Šventosios upės kranto, Zarasų rajone esančiame Tiltiškių vandens malūne. Buvusi ilgametė Zarasų radijo taško žurnalistė Jūratė nutarė pasveikinti šio muziejaus vadovą ir senovinių radijo aparatų kolekcijų savininką bei gidą Dalių Bučenką, ta proga nuvežti jam paklausyti to meto aparatūra įrašytų savo laidų. O mane prigriebė pakeliui einančią iš kapinių, kur lankiau giminių kapus. Mat tuo metu jai skambinau išvydusi daug automobilių su Moterų ralio užrašais ir pamaniau, kad ir ji kažkur netoliese (Jūratė yra ir ištikima Moterų ralio dalyvė). O Jūratė tuo metu su kita „Seluonos" ansambliete skubėjo į Tiltiškes: radijas ir ralis jai svarbu, kaip ir fotografija, poezija, kaip turistiniai žygiai po Lietuvą dviračiais, baidare, pėstute ar orientaciniai, tačiau tądien visus jos pomėgius nusvėrė radijas, kuriam ji yra atidavusi dešmt entuziastingų savo profesijos metų. Apie Jūratę verta rašyti atskirai, nes tokių asmenybių ne taip dažnai sutiksi per gyvenimą.

Taip visai neplanuotai atsidūriau Tiltiškių malūne. Čia jau sukinėjosi grupelė smalsuolių su šeimomis ir mažais vaikais. Čia dažnokai užsuka dviratininkai, mindami keliu Zarasai-Salakas, baidarininkai, plaukdami Šventąja. Ir senimas, ir jaunimas trokšta pabėgti nuo didelių miestų, ypač karštą vasarą – juos traukia vingiuojančios Šventosios šniokščiantis vanduo sename miške, net šabakštynai su laukinės gamtos gyventojais.

Kai atvykome, antrame malūno aukšte įkurtame muziejuje Dalius jau dirbo gidu, o trečiame aukšte, kur

Radijo žurnalistė Jūratė Klimaitytė-Mardosienė ir Tiltiškių malūno senoviškų radijo imtuvų ir garso laikmenų muziejaus steigėjas Dalius Bučenka

poilsio kambariai, tądien vienai nakčiai buvo apsistoję grupelė orientacininkų. Muziejaus lankytojams čia padedama susigaudyti, kokių įdomybių yra Zarasų krašte, siūloma pramogų: švęsti šventes, degustuoti sraiges ar klausytis muzikos (yra kambarėlis melomanams su išskirtine vinilinių plokštelių kolekcija), pasilikti nakvoti, pasimėgauti pirtelėje. Prieangyje, šalia pianino, yra ir laimės ratas, kurį pasukęs gali laimėti prizą nuo taurelės be eilės iki nakvynės dviems malūne ar kitų įdomių užduočių.

Čia nėra telefoninio ryšio, beveik nėra ir interneto, žmogus gali pailsėti nuo technikos, o visi eksponatai – senoviniai radijo imtuvai, atvirkščiai, veikia nepriekaištingai (pagrindinė radijo stotis, kuros klausomasi ištisai, yra LRT, nes ji, pasak Daliaus, transliuoja puikią muziką ir neįkyrią informaciją). Dalius patikina, kad trumposios bangos čia geriau girdėti naktį. Prieš rodant eksponatus, pirmausia lankytojai supažindinami su malūno istorija.

Tiltiškių malūnas – senoviškų radijo imtuvų ir garso laikmenų muziejus

Tiltiškių vandens malūno istorija

Vandens malūną Tiltiškių kaime iš akmenų sumūrijo broliai Juzėnai 1936 metais. Jis ne tik malė grūdus, taip pat vėlė milą paltams, pjovė gontus stogo dangai. Vėliau jo girnas suko elektros srovė – mediniais stulpais buvo nutiesta pirmoji Zarasų krašte aukštos įtampos linija su dviem transformtorinėmis į Salako bažnyčią, taip keliavo elektra tiltiškiečiams ir salakiečiams. Būtent Tiltiškėse įsižiebė ir pirmoji šio krašto elektros lemputė.

Deja, karas viską sujaukė: vienas brolis spėjo išvykti į JAV, o kitas, Alfonsas, buvo ištremtas į Sibirą, kurio nepasiekė – žuvo pakeliui. Pastatas, kaip vaikas be mamos, beveik iki 1980 metų buvo paliktas likimo valiai dūlėti drėgnoje žemėje. Ir būtų likęs akmenų krūva, bet į jį atkreipė dėmesį energetikas, tuometinis Zarasų elektros tinklų vadovas Algimantas Žilėnas. Jis nusprendė prikelti malūną naujam gyvenimui. Žilėno iniciatyva seną ir apleistą malūną 1982 m. baigė remontuoti jo vadovaujami Zarasų elektros tinklų rajono darbuotojai, o antrame aukšte 1986 m. spalio 20 dieną iškilmingai buvo atidarytas *Energetikos muziejus* su daugiau kaip 2 000 eksponatų.

Toks muziejus veikė iki 2007 metų. Jo eksponatai – nuo balanos gadynės iki Ignalinos atominės elektrinės. Lauke eksponuoti elektros stulpai, transformatorinės pastotės, senųjų vandens malūnų įranga, o pačiame malūne – žibalinės ir įvairios lempos (šiltnamių, ryšių, radiotechnikos, rentgeno, kvarco, baktericidinės, žvejų) bei visokio dydžio lemputės ir žvakidės. Malūno savininkai keitėsi, tos ekspozicijos nebeliko...

Malūną ir muziejų prieš trejus metus vėl atgaivino zarasietis melomanas Dalius Bučenka, sukaupęs ir vinilinių plokštelių su puikia akustika kolekciją, ir apie 300 unikalių radijo imtuvų (su radijo taškais ir tranzistoriais), kurių maždaug pusė turi savo istorijas, susijusias su Lietuva.

Radiofono pradžia. Kaunas – pirmesnis

Klausomės šaukinio, beveik prieš šimtą metų įrašytos Lietuvos prezidento Antano Smetonos kalbos. Stebina garso kokybė.

Pirmoji radijo studija Lietuvoje įrengta 1926 m. birželio 12 dieną Kauno stoties pastate, iš ten imta ima transliuoti pranešimus, orų prognozes, plokštelių muziką, specialiai sukurtos Radijo tarybos priežiūroje. Tų metų pabaigoje imta transliuoti ir operas (kai studija telefono laidais buvo sujungta su Valstybės teatru, o jos klausytis buvo galima tuo metu Lietuvoje per 323 radijo imtuvus). Po trejų metų, 1929 m., ima veikti Valstybės radiofonas, pavaldus švietimo ministrui. 1939 m. Lietuvai susigrąžinus Vilnių ir jo radijo stotį (lenkų įkurtą 1927 m.), tų metų lapkričio mėnesį ima veikti ir Valstybės radiofono Vilniaus skyrius.

Nukelta į 8 psl.

Pentti Sammallahti – tolimos vietos, esančios visai čia pat

Ieva Marija Mendeikaitė

Suomių fotografas Pentti Sammallahti

Pentti Sammallahti – garsus suomių fotografas, gimęs Helsinkyje 1950 m. Dar vaikystėje berniukas turėjo galimybę augti namuose, kuriuose buvo pilna jo Švedijoje gimusios močiutės fotografės Hildur Larsson, darbų. Šie Sammallahti močiutės darbai 1900 m. buvo pasiekę šiokį tokį žinomumą, ir ji turėjo galimybę pasirašyti darbo sutartį su garsiu to meto Helsinkio laikraščiu „Kaiku." Pentti Sammallahti ilgai nedelsė ir įkvėptas savo močiutės aistros fotografijai pirmuosius savo kadrus užfiksavo būdamas vos vienuolikos metų. Vėliau, kiek paaugęs, 1964 m. Pentti prisijungė prie Helsinkio Fotografijos klubo, o dar vėliau, 1971 m., surengė savo asmeninę darbų parodą.

Tapęs pripažintu fotografu, Sammallahti turėjo daugybę galimybių laisvai keliauti ir fotografuoti įvairius pasaulio kampelius – tiek savo gimtąją Skandinaviją, tiek Sovietų respublikas, Sibirą, Japoniją, Indiją, Nepalą, Maroką, Turkiją, Didžiąją Britaniją ir net Pietų Afriką. Šios kelionės ir domėjimasis spausdinama fotografija bei litografija įveiklino Pentti išleisti ne vieną savo darbų portfolio, iš kurių šiandien žinomiausias turbūt būtų „Taip daro rusai" (angl. „The Russian Way"), išleistas 1996 m.

Net ir tapdamas gerai žinoma šiuolaikinės suomių fotografijos figūra, Pentti Sammallahti nepataikavo žiūrovui, jo darbuose ir toliau išliko magiškos realybės jausmas, sustabdantis laiką ir savo jautrumu ir grožiu pateikdamas pasauliui savotiškus magijos egzistavimo įrodymus. Ypatingai tai atsispindėjo fotografo padarytuose šunų kadruose, kurie atspindėdavo žmogiškąją egzistencinę patirtį, perteiktą per gamtos, žemės ir subtilaus humoro elementus. Pats Pentti Sammallahti apibūdina save kaip klajoklį, kuriam patinka šiaurė, tyla, šaltis ir jūra. Jam taip pat patinka žmonės ir gyvūnai, tačiau ne žemiškieji, o tolimieji ir jų sąveika su tais, kurie gyvena šalia mūsų.

Nepaprastai gerai išmanydamas to meto fotografijos amatą, Sammallahti sugebėdavo puikiai ir tiksliai perteikti savo fotografijose matomus spalvinius tonus, figūras ir tinkamai jas išdėlioti bendroje kadro kompozicijoje. 2010 m. jo retrospektyvos paroda Helsinkyje tai parodė didžiulių, subtiliai pigmentuotų ir kruopščiai pagamintų spausdinių formatuose. Nuolatos siekęs, kad šie spausdiniai būtų tobulai mechaniškai apdoroti, fotografas sugalvojo savo paties spausdinimo technikas ir iš naujo pristatė fotografijos pasauliui, kaip reikia kurti tinkamą portfolio.

Nauja savo technika fotografas atskleidžia, kad dabar yra reikalingas supratimas ne tik apie meno vertę ir tinkamą jo pajautą, tačiau ir tai, kaip jis yra pateikiamas galutinėje savo formoje. Todėl be galo svarbu patiems fotografams pasirūpinti ne tik savo fotografijos kadru, tačiau ir tai, kaip jis bus atspausdintas, kaip įsirėmins, kaip bus derinamas su kitais darbais ir kokia bus tokių darbų reprodukcijos kokybė. Nuo 1979 m. P. Sammallahti išleido trylika knygų ir savo darbų portfolio, už kuriuos gavo pripažinimą – suomių literatūros bendruomenės Samuli Paulaharju prizą, Suomijos valstybės prizą už fotografiją, Uusimaa Province meno prizą, Daniel Nyblin prizą bei suomių kritikų asociacijos metinį paminėjimą.

Įkvėptas tokios sėkmės, nuo 1974 m. iki 1991 m. Sammallahti dėstė Helsinkio menų ir dizaino universitete, iš kurio išėjo gavęs penkiolikos tūkstančių premiją iš Suomijos vyriausybės. 2001 m. šis šalies universitetas fotografą taip pat apdovanojo garbės daktaro laipsniu meno srityje. Tačiau ir būdamas mokytoju, ir fotografu, P. Sammallahti darė neįtikėtiną įtaką visai dokumentinės fotografijos kartai Skandinavijoje.

Šiandien, naršant įvairius pasaulio muziejus ir žvalgantis po fotografijų parodas, P. Sammallahti darbai randami Londone, Amerikoje, Paryžiuje, Amsterdame, Hamburge, Stokholme bei, žinoma, menininko gimtinėje – Helsinkyje.

„Viskas, kas yra užfiksuota viename kadre yra vienodai svarbu", – sako 71 metų suomis. Nesvarbu, ar šios detalės atrodo kaip subtilūs atspaudai, gražiai pagaminti mažose knygelėse ir „Opus" atspaudų portfeliuose, kuriuos išleido gerbiami fotografijos leidėjai. Visi fotografo kadre užfiksuoti atvaizdai, jų detalės yra stebuklingi. Nors kartais ir nykūs ar dažnai pagauti judančiose formose, tačiau visada tokie patys žemiški ir kartu subtiliai magiški.

„Aš dažnai mėgstu stebėti labai paprastas ir paplitusias gyvūnų rūšis – žvirblius, varnas, balandžius, antis, kirus, naminius paukščius – tie, kurie gyvena visai čia pat, mūsų namuose esančiuose narveliuose ir tuos, kurie mūsų kiemuose sklando aukščiausiomis dangaus erdvėmis", – aiškina fotografas. „Jie savo paprastumu ne tik neįtikėtinai mieli, tačiau ir lengvai stebimi. Geriausia tai, kad taip pat jie dažnai užima tik nedidelę vietą fotografijos kadre, tačiau visada yra būtini". Tampa akivaizdu, kad menininkas savo darbais ir jų prasme nori pasidalinti su kitais žmonėmis, tačiau papildomų auditorijų neplečia, jų nekuria.

Nukelta į 7 psl.

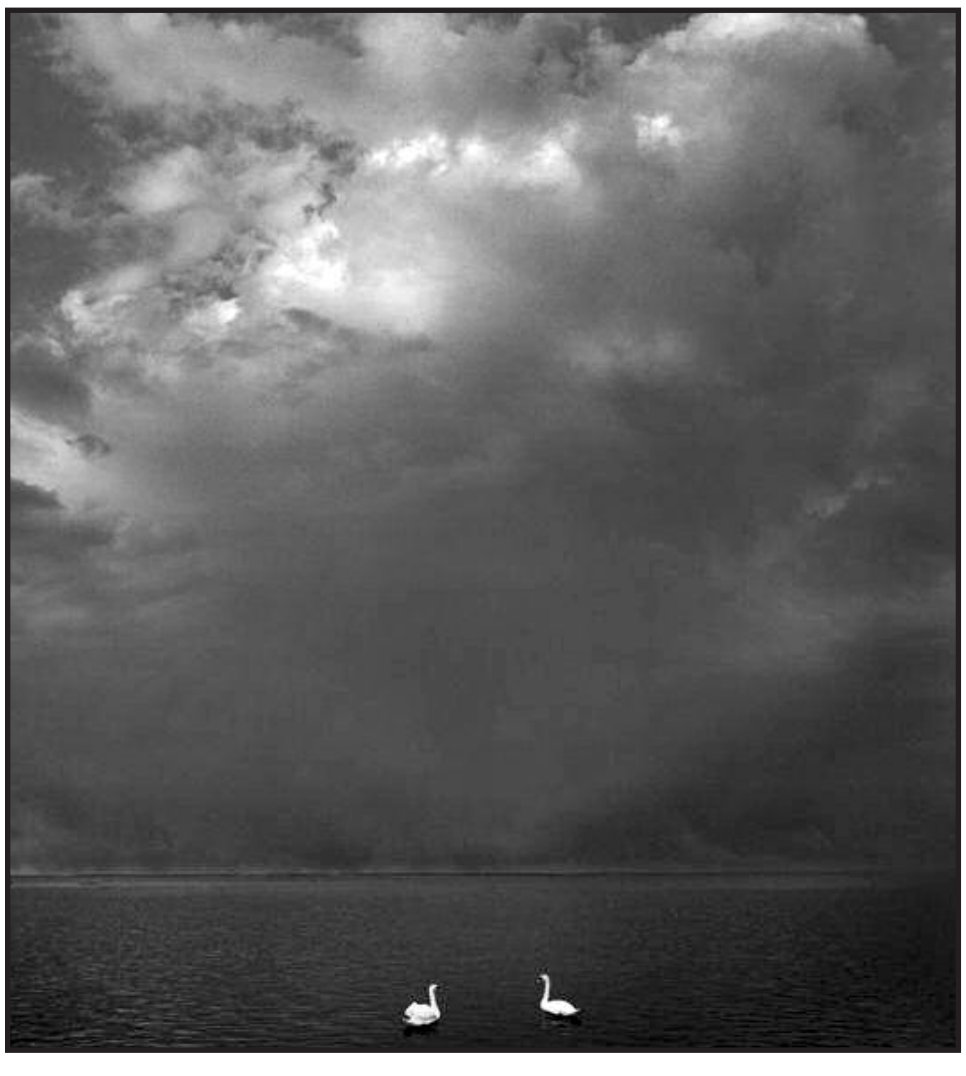

Pentti Sammallahti fotografijos.

Nuotraukos iš interneto

Atkelta iš 6 psl.

Autorius teigia, kad „Yra daugybė įrodymų, kad ‘ikoniškų’ darbų atlikimas siekiant patenkinti rinkos paklausą sukuria menininko įžymybės ir banko balanso fenomeną, tačiau ilgainiui toks elgesys gali paskatinti menininką save parodijuoti. Dėl šios priežasties, nemanau, kad vertėtų ginčytis su menininkais dėl įsitraukimo į platesnę rinką, nes tai neprisideda prie vaizduotės ar įsimintino darbo kūrimo proceso. Tai yra mano hobis.” Galbūt tokiu būdu, nesiedamas ar bent jau neįvardindamas savo fotografijos kaip profesijos ar darbo, P. Sammallahti leidžia sau tebeturėti „mėgėjo” statusą, arba kitais žodžiais tariant, suteikia sau laisvę, reikalingą norint rizikuoti.

Fotografas, kalbėdamas apie savo darbus, teigia, kad tam, jog jo sukurta fotografija galėtų išvysti dienos šviesą, jis privalo dalyvauti visame jos kūrimo procese. Tai yra būtina, kadangi, anot fotografo, tik jis tiksliai žino, ką matė paimdamas fotoaparatą į rankas, todėl visos šviesos, visi persidengiantys spalvų tonai ir norima pasakyti žinutė turi būti ne tik užfiksuota, bet ir atspausdinta, retušuota jo paties. Vienintelė išimtis – esamų darbų kopijų spausdinimas, tokiu atveju vietos klaidai lieka mažiau, o asmeninio santykio su reprodukcija turėti nebūtina. „Turbūt visiems atrodo, kad būti fotografu – tai ateiti reikiamu laiku į reikiamą vietą, apspausti fotoaparato mygtuką ir turėti gerą kadrą, o vėliau save vadinti fotografu. Nors tai yra svarbu, tačiau taip nėra. Svarbu suprasti, kad prieš užfiksuojant kadrą viskas jau egzistuoja, nepriklausomai nuo fotografo, jis čia atlieka tik labai simbolinį vaidmenį. Pats svarbiausias elementas – tiesiog sėkmė. Už kiekvieno gero kadro slypi paprasčiausia sėkmė.”

Tokiam menininko požiūriui pritaria ir garsi suomių choreografė, mokytoja ir šokėja Anna Mustonen. Anot jos, Sammallahti niekada nebuvo dokumentikos ar gamtos fotografas. Jis savo darbais siekdavęs nurodyti stebėtojui kelią į platesnes kūrybos plotmes – į muziką, poeziją, literatūrą. Pati kalba yra itin imli poetikai, alsuojanti įvairiausiomis kultūrinėmis plotmėmis ir savybėmis, kurias pastebėti iškart yra nepaprastai sunku. Menininkė teigia, kad būtent Sammallahti kūriniuose ir jų kūrimo procese šios įžvalgos ateina pačios, labai natūraliai ir paprastai.

Jų tiesiog nebeįmanoma nepastebėti. Jos prasideda daug anksčiau nei tik tada, kai kūrinys yra kabinamas į rėmus ir ruošiamas naujiems žiūrovams muziejaus parodos salėje. Pačiame fotografijos kadre įžvelgiamos meno istorijos nuorodos jį ir įrėmina. Nusprendžiančios, ką palikti kadre, o ką – už jo. Sammallahti ir jo gerbėjams belieka klausyti šių sprendimų skleidžiamų purslų, medituoti ir jausti gyvenimą. Tai tikro menininko ir tikro savo darbo išmanančio žmogaus bruožas.

Šie puikūs fotografijos kadrai, šiandien jau virtę tikrais meno kūriniais, primena mums apie mūsų pačių egzistenciją gaubiančią mistiką. Apie laiką, vietą ir netgi erdvę, kur visa tai tampa visiškai nebesvarbu. Pradeda neberūpėti, ar tai, ką matome prieš save, pažįstame ar ne, tiesiog visa tai įsileidžiame į savo vidų. Kaip nuostabu stebėti tokius laiko tėkmei nepavaldžius meno kūrinius savo įtemptose gyvenimo akimirkose. Vietos, kurios atrodė tolimos, iš tikrųjų gali būti visai čia pat.

Kokia dabartinio istoriko pareiga ir atsakomybė tautai?

Janina Survilaitė

Diplomatinių ryšių Lietuvos ir Šveicarijos 100-mečiui (2021) parašyta istoriko publicisto Juozo Brazausko knyga „Šveicarų ir lietuvių pėdsakais" (2020) patvirtina dviejų Europos šalių bendradarbiavimo reikšmingumą. Neutralios šalies Šveicarijos politinės veiklos daugiareikšmės metaforos atskleidimui autorius paskyrė visą motyvuotai įžvalgų 183 puslapių knygos turinį. Knygą recenzavo LR Nacionalinio muziejaus ir LR Istorijos instituto mokslininkės dr. V. Bukaitė ir dr. V. Stravinskienė.

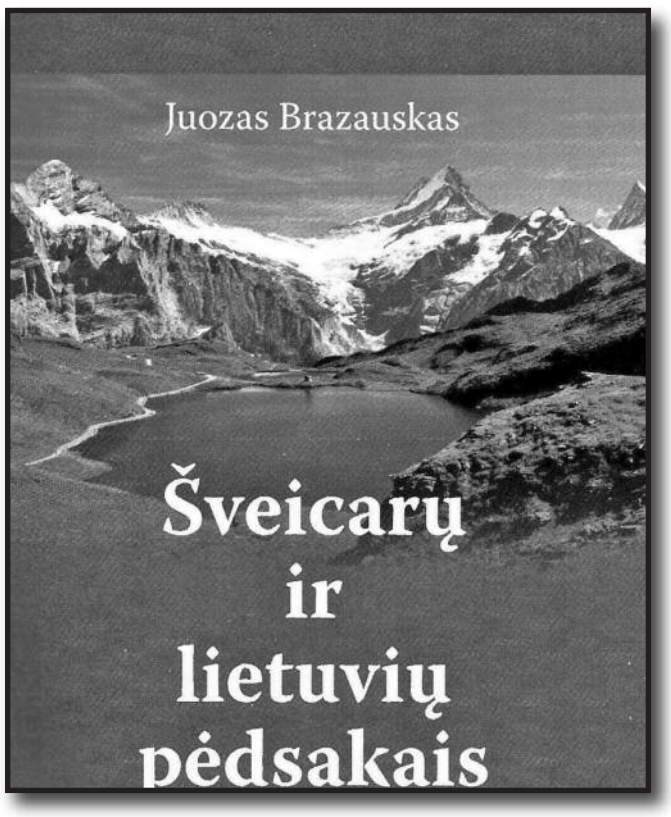

Juozas Brazauskas ir jo knyga apie lietuvių-šveicarų ryšius

Sekdamas Šveicarijos konfederacijos politikos istoriniais šaltiniais J. Brazauskas įrodo, kad „Šveicarija tarsi atlieka kultūrinę misiją visame pasaulyje... Šveicarai įpratę kovoti už žmogaus ir tautos laisvę, jie šiai kovai ryžtasi sėkmingiau už kitas tautas...” (psl. 96)

Knygoje pateiktos apie Šveicariją rašiusių autorių įžvalgos: VDU dr. R. Kamuntavičiaus „Lugano ežero pakrančių menininkų palikimas”; J. Survilaitės su Šveicarijos išeivija parašyta knyga: „Alpių lietuviai. Alpenlitauer”, 2005; „Paralelės”, 2020; dr. V. Plečkaičio „Šveicarija, kurios nepažįstame”, 2013; J. Lewonig „Helvecija ir Lietuva. Šveicarijos pėdsakai Lietuvoje”, 2011.

Autorius pateikia atsakingai permąstytus istorinius faktus, susijusius su Lietuvos valstybės istoriniu paveldu, įrodančiu mūsų tautos diplomatinės veiklos gilumą ir svorį.

Skyriuje „Nuo gintaro kelio iki XIX a. laisvės siekio” (psl. 8) atsiskleidžia XV–XVI a. politinio perėjimo į naujuosius laikus svarba, Lietuvoje intensyviau vystantis mokslui ir menui, ryškėjant ir gilėjant pasaulietiškumui, dėmesiui žmogaus asmenybei, tautai ir valstybei, bendradarbiaujant su Vakarų Europos valstybėmis. Jau 1615 m. Bazelyje išspausdinti veikalai: Mykolo Lietuvio „Apie totorių , lietuvių ir maskvėnų papročius” ir Jono Lasickio „Apie Žemaičių dievus” – Lietuvos valstybingumo istorijai iki šiol neįkainojami paminklai.

Autoriaus įžvalgumas aptarti Lietuvos politinius įvykius Vakarų Europos fone, pažadinusius tautinę savimonę, valstybingumo sampratą, pagrįstą tautos prigimtimi ir savita baltiška pasaulėžiūra – naujas atradimas dabartiniams LR diplomatams ir užsienyje likusiems gyventi atgimusios Lietuvos emigrantams. A. Mickevičius Lozanos lyrikos, Vilniaus observatorijos direktoriaus P. Slavinskio pasiekimai Vakarų europiečių įtakoje, pilies muziejaus paslaptys – viskas mūsų jaunajai kartai atsiveria šviežiai ir įtikinamai.

Skyrius „Lietuvių politikos ir kultūros veikėjai Šveicarijoje XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje” (psl. 36) glaustai pristato asmenybes, kurios savo žinias gilino Šveicarijos Fribūro universitete, o jų reikšmingi moksliniai darbai buvo puikiai įvertinti Vakarų Europos mokslininkų. Tai Lietuvos valstybės veikėjai, politikai, rašytojai, diplomatai, kunigai, Lietuvos aukštųjų mokyklų profesoriai Gabrielius Narutavičius, V. Mykolaitis Putinas, J. Biliūnas, M. Pečkauskaitė Bitė, Kazys Bizauskas, Vanda Mingailaitė, Ramūnas Bytautas, Antanas Samuolis, Maironis, Antanas Vivulskis, Petras Kalpokas, Jurgis Baltrušaitis, Jurgis Matulaitis. Stebina, kad jų veiklos įdirbis pirma buvo įvertintas Šveicarijoje, o tik po to Lietuvoje.

„Lietuvių politiniai veikėjai Šveicarijoje Pirmojo pasaulinio karo metais” (psl. 60) – skyrius pristato spaudoje iki šiol plačiau neskelbtus įvykius ir asmenis, atsidūrusius Šveicarijoje – „Šiame, karo baisumų nepaliestame, Europos krašte”, kai Šveicarijos miestų estetikoje, diplomatai ir politiniai veikėjai galėjo ramiai pasiruošti Lietuvos nepriklausomybės (1918) paskelbimo ir jos siekių įgyvendinimo startui (psl. 60–75). „...Jų svarbiausias akstinas – sukurti Lietuvos valstybę ir ją toliau stiprinti. Inteligentija tapo tautos kovos vadove. Visuomenėje iškilo asmenybės, kurios sugebėjo pakilti virš asmeninių įgeidžių, laikytis principų, kai reikėjo prisiimti atsakomybę, sprendžiant reikšmingus sprendimus tautos gerovei tobulinti ir vystyti... ” (psl. 68).

Skyrius „Nepriklausomybės metai. Lietuvių veikla Šveicarijoje” (psl. 76) patvirtina istorinę tiesą, kad jeigu Lietuva 1918 m. tapo nepriklausoma valstybe – tai didžiulis Lietuvos politikų ir diplomatų nuopelnas. Čia jų sutinkame daug ir reikšmingų, sužinome, kad iškovojusi nepriklausomybę, 1929-ųjų metų Lietuvos vyriausybė laikėsi protingo sprendimo: su valstybės stipendija siųsti į užsienį studijuoti jaunąja kartą tokių specialybių, kokių nebuvo galima įgyti Lietuvoje. Dešimtys talentingiausių jaunuolių, sugrįžę į Tėvynę, pažangiai pertvarkė Kauno VDU, pakėlė LR karybą, žemės ūkį, diplomatiją... Tada mūsų jaunimui noro emigruoti į turtingesnę šalį ir pasilikti joje nekilo. Todėl iš Lietuvos į Šveicariją atvykusių piliečių nuo VI amž. iki pat 1990-ųjų metų negalime vadinti jokia ekonominių emigrantų banga (psl. 77–96). Mūsiškiai emigrantai nuo 1990 m., atvykę įsikurti Šveicarijoje, skirtingai nuo kitų pasaulio šalių, yra absoliuti TIK *pirmoji banga*!

Skyriuje „Šveicarų veikla nepriklausomoje Lietuvoje” (psl. 94) J. Brazauskas plačiau supažindina su biografijomis šių garsių šveicarų: prof. J. Ereto, garsaus filologo A. E. Senno, mokslininko ir poeto E. Brenderio, filologo baltisto M. Niedermanno, landšafto architekto ir botaniko C. A. von Regelio, nuo 1922 m. Kauno universitete ėjusio augalų sistematikos ordinarinio profesoriaus pareigas ir kt. Šių šveicarų mokslininkų įnašo Lietuvos mokslui vertė neabejotina, nulėmusi tolimesnę tautos sėkmę vystytis ir kilti iki Vakarų Europos lygio.

Šveicarijos išeivija, pasakodama apie Lietuvos diplomatijos tėvą dr. A. Gerutį, minėdavo, kokį įspūdį jam padarė Ženevos ežero pakrantėje prisiglaudę Tautų sąjungos rūmai – ano meto pasaulio diplomatų sostinė! „Tai tinkamiausia vieta ginti nepriklausomos Lietuvos interesus”, – sakė A. Gerutis, 1933 m. Berno universitete apsigynęs tarptautinės teisės mokslų daktaro disertaciją, o nuo 1937 m. pats vaikščiojęs po didingą diplomatų sostinę ir tvarkęs svarbius jaunos nepriklausomos Lietuvos reikalus. „Tokioje aukšto diplomatijos lygio institucijoje atstovauti Lietuvai – kiekvieno pasaulio diplomato svajonė, – pabrėždavo dr. A. Gerutis.

Perskaitęs skyrių „Sovietų Sąjunga okupuoja Lietuvą. Lietuvos diplomatų pastangos išsaugoti Nepriklausomybę” (psl. 116) ne vienas Tautą mylintis pilietis pajaus širdies virpulį, supratęs, kokį svorį gali įgyti vieno ar kito Lietuvos patrioto politinis įnašas Tautos likimui net tada, kai iškyla grėsmė gyvybei, o Tautą praryja sovietinio okupanto nasrai.

Nukelta į 8 psl.

Kas sieja Lietuvos radiją ir Tiltiškių vandens malūną?

Atkelta iš 5 psl.

Eksponatai

Šiuo metu pagrindinis ir originaliausias muziejaus eksponatas – tai pats vandens malūnas ir originalios jo girnos, keltuvas bei autentiški vitražai. Prie pastato pamatų tekančios srovės – Energetikos muziejaus senasis akmeninis užrašas. Kad čia nestokojama humoro, įrodo ir lauke, po žibintu, besišypsantis, orus nuspėjantis akmuo: ką reiškia, jei akmuo šlapias ar sausas, baltas, su šešėliu ar ledu, arba jei jo negali matyti, ar jis juda į šonus, ar jo jau nebėra – su visais paprastais atsakymais. Pvz., jei jums smunka kelnės ar sijonas, vadinasi, bus lietaus arba esate truputį neblaivus.

Senimui – nostalgija, jaunimui – smalsu

Dabar išmanieji telefonai išskiria žmones, o anksčiau kaimuose žmonės susitikdavo, imdavo bendrauti radijo dėka (eidavo vieni pas kitus jo klausytis).

Čia eksponuojami senoviški radijo aparatai labai įvairūs: nuo detektorinio, vienos pirmųjų garso laikmenų gramofoninės plokštelės iki Kauno radijo gamykloje pagamintos magnetolos.

Prieš du tris šimtus metų žmonės suko galvą, kaip sukurti įrenginį, kuris grotų automatiškai. Čia yra šimto metų dainuojanti šveicariška šarmanka, papuošalams skirta dėžutė, tokios vyravo iki pat 1887 metų. Yra ir Berlyne užpatentuotas gramofonas, 1926 m. švediškas radijas (be stiprintuvo), vėliau atsirandę ruporiniai garsiakalbiai. Spalvoto metalo buvę labai brangūs, todėl imta masiškai gaminti vadinamuosius čemodaniukus su ruporais, kurie buvę pigesni. Ponų dvaruose skambėjo gramofonai, kad mediniuose žemuose jų pastatuose galėtum mėgautis garsu ir suktis valso ritmu. Vėliau populiarios senos lietuviškos magnetolos – „Minija", „Vaiva", „Neringa", „Vilnius", „Vilnelė", „Aidas" magnetiniu įrašu jau imamos kopijuoti plokštelės. Yra ir „Družba" – Rygoje pagamintas.

Senovinių radijo imtuvų kolekcija Tiltiškių malūne

Čia yra ir 52–58 metų lempa (elektros tada dar nebuvo), termogeneratoriumi šviečia ir kaitina. 1958 m. Rusijoje į radiją įmontuojamas sieninio laikrodžio mechanizmas, sujungiamas su klavišu – ir šeimyna bunda nuo radijo garsų.

1956 m. leido valdyt per atstumą distanciniu būdu. 1969 metais pagaminamas muzikinis kombainas. JAV salūnuose ir restoranuose populiarūs muzikiniai automatai, kai įmeti pinigėlį ir ant dugno pasirodo plokštelė.

1951 m. N. Chruščiovas iš Prancūzijos gauna dovanų magnetofoną, liepia išardyt, išsiaiškint ir pagaminti savo, ne prastesnį, nei Prancūzijos akordeonų gamykloje sukurtą. Taip gimsta „Zvezda 54" – kopija to prancūziško. Vilniaus „Elfa" gamykla gamino aukščiausios klasės magnetofonus. Eksponavo „Elfa 001" tarptautinėje parodoje, kai Sony kompanijos atstovas pastebėjo autorinių teisių pažeidimą; tuomet elfiečiai išsigando, kad gali būti pritaikytos sankcijos, todėl išardė „Elfa 001" ir daugiau jo nebegamino.

Klausomės V. Kernagio dainos ir reikia įminti mįslę, už kurią gali gauti prizą: ar santechnikas iš Ukmergės turėjo paną (tą juodaplaukę, aksominių akių), tad koks gi buvo jos vardas ir pavardė (gali išgirsti atidžiau įsiklausius į dainos žodžius...). Nežinau, ar galiu išduoti, kad tai – Zosė Gargasaitė...

Kokia dabartinio istoriko pareiga ir atsakomybė tautai?

Atkelta iš 7 psl.

Okupavus Lietuvą, diplomatijai atsivėrė nauja sudėtingos politinės veiklos patirtis, atremiant sovietinio režimo propagandą, ieškant naujų politinių spalvų Tėvynės išsigelbėjimui. Kiek pastangų užsienyje pareikalavo pasipriešinimas Lietuvos okupacijai! Svarstymai, sudarant Lietuvos egzilinę vyriausybę, teikiant notas vietinėms vyriausybėms, stabdant Lietuvos diplomatinių tarnybų panaikinimą – visa tai buvo atkaklus, reikšmingas ir pavojingas darbas, kurį atliko diplomatai Petras Klimas, dr. Dovas Zaunius, Jurgis Savickis, Kazys Škirpa, Stasys Lozoraitis ir kt. Jų asmenybės ir jų veikla įtikinamai istoriko Brazausko knygoje apibūdinta ir įvertinta: diplomatai tautos istorijoje turi išlikti kaip naujai sušvitęs Tautos patriotiškų eruditų intelektualų žvaigždynas, kokio tuo laiku galėjo pavydėti bet kuri sovietų okupuota Europos tauta. Diplomatų sugebėjimas organizuoti pasitarimus ir kurti planus kaip išsaugoti Lietuvos nepriklausomybę parodo visos pavergtos tautos ilgo pasipriešinimo didvyriškumą.

Režimo metais atliktą tautos istorijos perrašinėjimą, klastojimą ir naikinimą Tėvynės biografijoje iki šiol tebetaisome, o atėjęs LR valstybės atgimimas 1990-siais turi padėti išvengti, kad nedarytume naujų. 1982 m. JAV išleistoje knygoje „Dr. Dovas Zaunius" dr. A. Gerutis rašo: „Sovietinėje Lietuvoje leidžiamoji literatūra, nagrinėjanti nepriklausomybės periodo santykius su užsieniu, tarnauja ne tiek Lietuvos, kiek Maskvos reikalui... pasižymi tiesiog šlykštumą keliančiomis pastangomis tęsiant maskvinį grobuoniškumą..." (psl. 8). Lietuviškos diplomatijos niekinimas buvo pasiekęs tokių „aukštumų", kad bet kokia mūsų diplomatų veikla visur buvo pristatoma tik neigiamai.

J. Brazauskas – budintis Tautos istorikas, sekantis Tautos istorijos evoliuciją, keičiantis santvarkoms ir kartoms. Jo įsitikinimai, kad tautos ir valstybės istorija yra tikroji Tautos atmintis, o likę archyvai – brangiausias atminties paveldas, ir šiandien įgyja tobuliausio politinio suvokimo lygmenį!

Tačiau *maskvinis kolaboravimas* (pagal A. G) dar nenugesintas: didžiausią nepasitikėjimą tam kelia dabartinė okupacijoje užaugusi emigrantų karta, kuri be jokių politinių pokario peripetijų suvokimo ima „tobulinti" išeivijos istorinės veiklos faktus... Paskutinį dešimtmetį tą patvirtino mirusios išeivijos ŠLB **teisinės** įkūrimo datos savavališkas perrašymas į **neteisinę**.

Ištikimas išeivijos tarnavimas Lietuvai 50 okupacijos metų, alternatyviai tęsiant sovietų panaikintos Lietuvos diplomatijos darbą, turi likti politiniu ir moraliniu vadovu, kultūrinės lietuviškos istorinės atminties ir vakarietiškos demokratijos mokyklos lauku.

Savo knygoje J. Brazauskas įrodo, kiek netenka Tautos istorija, kai nebranginama išeivijos istorija, nematoma, su kokia politine stiprybe ir atsakomybe LR karo pabėgėlių elitas Šveicarijoje 1952-02-17d. pasitvirtino dr. A. Geručio griežtai pagal tarptautinės konvencijos ir CH civilinio kodekso (ZGB) reikalavimus sudarytus ĮSTATUS ir įkūrė pirmąją Alpių šalyje oficialią politinę ŠLB (psl. 144).

Autorius atkreipia dėmesį, koks didžiulis išsigelbėjimas pokario emigrantui tada buvo diplomato, tarptautinės teisės daktaro A. Geručio diplomatinė patirtis ir žinios kuriant Bendruomenę. Pasimetę tarp karo baisumų, Tėvynės netekties skausmo ir į vieną vietą suplaukusių nepažįstamų neaiškaus politinio skaidrumo tautiečių veidų, karo pabėgėliai iš dr. A. Geručio sulaukdavo protingų patarimų, kaip griežtai privaloma laikytis visų CH įstatymų ir „ką reiškia brandžioje šalyje būti nelegalais, todėl ėmėsi nuoseklių, teisėtų atsakingų ŠLB įkūrimo žygių". (psl. 128).

Senosios išeivijos atsiliepimai apie dr. A. Geručio globą, apsaugą ir rūpestį kiekvienu lietuviu karo pabėgėliu pokario Šveicarijoje pasitvirtina studijuojant ŠLB archyvus, kurie iki 21 a. pradžios kruopščiai sutvarkyti ir sugrąžinti saugoti į Vilniaus universiteto Rankraščių skyrių. Juose galima perskaityti ir dr. A. Geručio kalbą 1951-04-21 d. įvykusiame antrame lietuvių susirinkime Ciuricho HB:

„... mes turime griežtai laikytis CH įstatymų ir nesijungti prie jokios pogrindinės organizacijos. Tai kiekvieno lietuvio, ištikimo Tėvynei, Garbės ir orumo reikalas. Mes turime parodyti pavyzdį, kad esame disciplinuota, tvarkinga krikščioniška Europos tauta ir pareigingai paklūstame visiems Šveicarijoje galiojantiems įstatymams ir taisyklėms. Artimiausias mūsų tikslas sukurti teisišką oficialią Lietuvių bendruomenę..." (F-155-332).

„Šveicarų ir lietuvių santykiai po Nepriklausomybės atkūrimo" (psl. 152)

Apie senosios Šveicarijos išeivijos kartos nuolatines pastangas puoselėti abiejų tautų ryšius ir pasinaudoti pačiomis pažangiausiomis ir geriausiomis šveicarų patirties galimybėmis, atgaivinant Lietuvos mokslą, ekonomiką, ypač naujai sukuriant bankininkystę, yra nemažai rašyta, tik gaila, jau suspėta daug ką išblukinti... (psl. 152–171.)

Iš J. Brazausko knygos akivaizdu, kokia atsakomybė gula ant sąžiningo Tautos istoriko pečių: *būtinybė skleisti istorinę TIESĄ šiandien, nes kitaip sulauksime didelių praradimų ateityje.* Mažiausi faktų netikslumai bumerangu sugrįš į XXI amžiaus istoriją ir turės skaudžias pasekmes Valstybei.

Neabejotina, kad J. Brazausko knyga „Šveicarų ir lietuvių pėdsakais" – viena reikšmingiausių einamojo laikotarpio istorinių knygų, kuria privalo susidomėti ne vien Šveicarijoje dirbantys diplomatai ir naujų emigrantų Šveicarijos Lietuvių Bendruomenė, bet ir viso pasaulio LR URM vadovaujama diplomatija, kurios tikslas – rūpintis Tėvynės likimu ir teisingu jos keliu žengiant į gėrio Valstybę.